

SINAN ANTUN

**BAGDADSKO
PRICEŠĆE**

Preveo sa arapskog i priredio
Srpko Leštarić

Laguna

Naslov originala

سنان أنطون

يا مريم

رواية

الطبعة السادسة

منشورات الجمّل، بيروت - بغداد

Copyright © 2012, Sinan Antoon, *Ya Maryam*. Originally published in Arabic by Manshourat al jamal, Beirut, Lebanon.

Published by arrangement with RAYA, The Agency for Arabic Literature.

Copyright © ovog izdanja 2020, LAGUNA

Kupovinom knjige sa FSC oznakom pomažete razvoj projekta odgovornog korišćenja šumskih resursa širom sveta.

NC-COC-016937, NC-CW-016937, FSC-C007782

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

Događaji u romanu preklapaju se s napadom na Crkvu naše Gospe od Spasa u Bagdadu 2010. Ali tekst romana i likovi u njemu plod su mašte, a eventualne podudarnosti ili sličnost u imenima samo su slučajne.

Sadržaj

Živeti u prošlosti	11
Porodične fotografije	41
Živeti u prošlosti	79
Žalosna mati	119
Sveto pričešće.	165
<i>Imenik</i>	181
Srpko Leštarić: <i>O iračkom piscu Sinanu Antunu ili Sveto pričešće za žrtve verskog fanatizma</i>	193

*Svojima je došao,
ali oni ga nisu primili.*

Jevanđelje po Jovanu 1, 11

ŽIVETI U PROŠLOSTI

– Ti, čika Jusefe, živiš u prošlosti!

Maha mi je to rekla razdraženo, izlazeći iz dnevne sobe nakon žustre rasprave. Luaj, njen muž, sasvim se pomeo, pocrveneo je u licu i povišenim tonom dozivao je da se vrati:

– Ma kako to govoriš, Maha? Dođi ovamo! Maha!

Ali ona se već užurbano pela uza stepenice što vode na sprat. On mi se izvini s vidnim žaljenjem u očima i reče postidjenim glasom:

– Oprosti joj, čika Jusefe. Sam znaš koliko te ona voli i poštuje. Ali ovo je jače od nje, živci su joj načisto popustili!

Pre nego što sam i stigao da razmislim šta bih mogao reći na to, Mahino grčevito jecanje sa sprata zapljusnulo nam je sluh i ja promucah:

– Nema problema. Ništa se nije ni desilo. De, idi je ti malo smiri i uteši!

On ustade sa sivog kanabeta na kojem su oboje do maločas sedeli i priđe mojoj stolici koja je stajala tačno

naspram televizora. Spusti mi ruku na rame, pognu se da me poljubi u teme i, pre nego što će me ostaviti da bi se ćutke popeo uza stepenište na gornji sprat, reče:

– Izvini! Neka ovo ide meni na dušu!

Ja ostadoh sedeći sam pred ekranom televizora, iza kojeg su se sudarali i mešali glasovi voditelja i dvojice njegovih gostiju sred bučne rasprave. Ali ja te glasove nisam više jasno razabirao. Lica su im bila kao u nekoj magli i bezmalo su se gubila. Čuo sam samo jednu rečenicu čije su mi se reči polagano ponavljale u glavi:

– Ti živiš u prošlosti!

– 2 –

Nisam dobro spavao, sve vreme sam se prevrtao u mraku, istovremeno prevrćući po glavi nepravednu presudu koju mi je Maha izrekla. U mukloj tišini sebi sam ponavljao pitanje: „Da li ja stvarno živim u prošlosti?“ I odgovarao sam na pitanje drugim pitanjima. Kako da neko, ko je mojih godina, ne živi u prošlosti, makar unekoliko? Ja sam ušao u osmu deceniju života od čega je veći deo odbrojan u prošlom vremenu, a nije više mnogo ni preostalo. Dok je ona u ranim dvadesetim i sva budućnost je još pred njom, koliko god sadašnjost izgledala crno. Ima dobru dušu, namere su joj još bolje, ali je još mlada, kao što joj je i prošlost. Doći će dan kad će i njena prošlost odrasti pa će tad i ona početi da joj se vraća i da provodi sate u njoj, čak i ako bi bila loša. Jer će iz nje izdvajati ono najlepše, a rane će se zaceljivati. A onda, zar je prošlost potpuno umrla pa ne mogu živeti u njoj? Zar nije prošlost

jedno trajanje, zar nije živa na neki način, pa koegzistira sa sadašnjošću i bori se s njom? Ili je zatvorena u uramljene slike okačene po zidovima sećanja što se protežu hiljadama metara, ili su pokačene po kućnim zidovima, ili se čuvaju u albumima? Zar nije ona dugo stajala pred okačenim slikama i pitala me, ne jednom, o članovima porodice što stoje tamo, uokvireni? Kuda ih je život odveo, ili kako, ili kada ih je ugrabila smrt? Nije li tražila od mene da joj pripovedam razne priče koje su pohranjene u tim slikama? Ja sam joj uvek sa žarom udovoljavao, bojio sam slike mnogim pojedinostima, ponekad prateći niti kojima su one bile povezane s drugim slikama. Ili pak one koje su povezane s drugim pričama ali ih nije uhvatilo oko foto-aparata. Priče okačene u mom sećanju, s uzdasima i osmesima, i druge, koje se čuvaju u arhivi što je pod stražom srca.

Da li zaista bežim iz sadašnjosti u sklonište prošlosti kako me ona optužuje? I šta u tome ne valja, čak i ako je tačno, ako je sadašnjost nakrcana eksplozivom i prepuna detonacija, i ubistava, i grozota? Možda je prošlost bila poput kućnog dvorišta s vrtom koji volim i o kojem se staram kao da mi je rođeno dete. Bežim tu od belosvetske buke i užasa. Ona je moj raj u srcu pakla ili moja „autonomna oblast“, kako je ponekad nazivam. Braniću je jer su prošlost i dom poslednje stvari koje su mi preostale.

Moram joj oprostiti jer njeno vreme je drukčije od moga vremena, i njena mladost od moje. Ona je progledala svojim zelenim okicama pravo na ratove i sankcije, i zarana kušala ukus suše, i ubijanja, i beskućništva. A ja sam živio u doba blagostanja i još ga pamtim i verujem da je ono stvarnost.

– 3 –

Ustao sam u pola sedam, po svom običaju od pre mnogo godina, bez budilnika. Tako je otkako mi je bešika prirodni i najsigurniji budilnik, koji me nagoni da se budim i odlazim u kupatilo po nekoliko puta. Zastao sam pred ogledalom u kupatilu, koje je odmah do moje sobe. Umio sam lice i obrijao se. Nisam tom prilikom, kao što inače obično činim, pevužio neku od svojih omiljenih pesama, jer sam pokušavao da se prisetim detalja sna koji sam te noći sanjao. Izvadio sam zubnu protezu iz čaše s vodom, stavio je u usta i proverio da li čvrsto stoji na mestu. Zubi su mi tokom godina poispadali, a proteza mi je dugo smetala, dok se nisam privikao. Tešio sam se da mi je bar seda kosa jaka. Sve, samo ne ćelavost! Ali, u tom snu bio sam ćelav. Važan detalj, koji je, sam po sebi, pretvarao san gotovo u košmar. Kuća je bila ta koja jeste, u svim pojedinostima, ali se odnekud bila pretvorila u muzej i svaka soba u njoj pretvorila se u malecku salu. Kreveti i stolice bili su okruženi konopcima i upozorenjima za posetioce da ništa ne diraju, a ja sam tu radio kao kustos, objašnjavajući povest svake sobe, ko je u njoj boravio, i kuda se ko odselio. Čuo sam kako neko mrmlja i kako se neko smeje, ali nikoga nisam video. Izlazio sam iz sale u salu u potrazi za posetiocima, ali sve sale su bile prazne. Onda začuh glas nekog čoveka kog ugledah kako ide hodnikom s grupom posetilaca i navodi im pogrešne pojedinosti o kući. Priđoh im i glasno uzviknuh: „Ovo je moja kuća, i ja sam tu vodič!“ Ali niko me nije čuo niti obratio pažnju na moje prisustvo. Pogledah se u ogledalo i videh da sam ćelav...

Očešljao sam kosu i ponovo zahvalio Bogu što mi je sačuvao kosu. Otvorih oči i zagledah se u njih primičući lice ogledalu. Guste, sive veđe se malo podigoše, a rastojanje između bora što su ih godine ispisale po čelu suzi se. Odmakoh se od ogledala i poslednji put pređoh ubrusom preko lica i čela.

Idući od kupatila do kuhinje da bih spremio čaj, zastao sam pred kalendarom okačenim na zid u hodniku – tako sam činio svakoga jutra. Bila je to stara navika od koje nisam odustajao ni posle penzionisanja, kad su mi dani naglo ostali lišeni sastanaka i rokova i broj poslova i obaveza se smanjio. Uobičajio sam bio da svaki put zastanem i precrtam minuli dan grafitnom olovkom što je visila na kanapu privezanom za isti ekserčić o kojem je visio kalendar – time sam proglašavao početak novog dana. Pogledao sam u fotografiju za taj mesec u kalendaru – prazna terasa po kojoj je, kao i po kamenitom tlu oko nje, ležalo požutelo lišće što ga je jesen prosula s nekog drveta od kojeg se videlo samo stablo. Ispod slike bila je ostala samo još nedelja, kao poslednji dan oktobra 2010. U kvadratiću za taj dan bio sam upisao olovkom reči „umrla Hena“, kao podsetnik na dan kada mi se pre sedam godina, jednoga jutra poput ovog, rođena sestra rastala sa životom, mada je bilo nezamislivo da zaboravim taj datum. Pre nekih mesec dana otišao sam u crkvu i naručio kod sveštenika da se o godišnjici održi misa zadušnica, a dao sam i dodatni prilog crkvi. Misa neće biti u Crkvi Gospinih kćeri koja joj je bila drugi dom i gde je svakoga dana, tokom više decenija, išla da se moli, jer je ta crkva odnedavno zatvorena za vernike iz bezbednosnih razloga, već u crkvi koja se u narodu zvala Um el Tâg, u koju svake nedelje

idu Maha i njen muž, zato što je sirijačka. Hena se neće ljutiti što joj se pomen drži u sirskej crkvi a ne u „našoj“, kako je inače nazivala haldejske crkve. Jer razlika je sasvim neznatna, uglavnom u liturgijskom jeziku koji je, uostalom, vrlo sličan, s mnoštvom razumljivih reči, a obe su pri tome i katoličke. Što je najvažnije, sve će molitve na kraju stići Bogu, na kojem god da su jeziku ili u kojem god bile bogoslužnju.

Eto, prošlo je sedam godina, brzo, kao to jutro! Godina nad kojima bi se Hena, da je bila živa, iščuđavala, jer su prevazišle sve što im je prethodilo, pa čak i onih poslednjih sedam meseci njenog života nakon poslednjeg rata.

Ona se uvek budila pre mene i pripremala nam čaj. Popila bi dve čašice uz svoj lagani doručak: komadić hleba i malo sira, belog ili žutog, ako ga je bilo, i kašiku džema od kajsija ili smokava, koji je volela i sama ga pravila. Čaj bi u malom čajniku ostavila da se greje na pari, na tihoj vatri, da se ne bi ohladio dok se ja ne probudim, a ona bi peške otišla u crkvu. Poslednjih godina usporila je korak pa je hodala nogu pred nogu, oslanjajući se na štap. Ali ni za živu glavu nije htela da me budi da bih je odvezao kolima i uporno je odbijala moj savet da u crkvu ide samo nedeljom, a ne svakog dana. Bila je strahovito tvrdoglava, pogotovu kad se stvar ticala njenih verskih navika.

Kada sam toga jutra ušao u kuhinju, Hena nije još bila pripravila čaj. Mali čajnik bio je prevrnut u soški za ceđenje posuđa pored sudopere kao što je i ostavljen prethodne večeri pošto smo popili svoj večernji čaj. Pomislio sam da se možda oseća premoreno. Nalih vodu za čaj u veliki čajnik i stavih ga na desnu ringlu na šporetu pa ukresah šibicu da upalim plin. Sasuh dve velike kašike čaja u mali

čajnik, poškropih ga s malo vode i poklopih veliki čajnik, čekajući da voda u njemu provri pre nego što je prelijem po čaju u malom čajniku. Izišao sam iz kuhinje i pošao u njenu sobu, koja je bila na kraju hodnika, pre vrata što vode u zadnje dvorište. Vrata behu zatvorena. Pokucao sam i triput je pozvao: „Hena! Hena! O, Hena!“ Nije se odazivala. Pritisnuo sam kvaku i tiho otvorio vrata pazeći da ne škripnu i ugledao je kako leži u postelji. Zavesa su bile spuštene, ali je jutarnje sunce prosijavalo kroz uske otvore pored rubova. Prešao sam prag sobe u koju jedva da sam ikada ukoračio. Na zidu je zdesna bio prekidač koji pritiskoh, ali se svetlo nije upalilo. Tek tad sam se setio da mi je prethodnog dana rekla da joj je sijalica pregorela i da treba da je zamenim, što sam i obećao. Sad prekorih sebe što sam to odgodio jer mi se nije dalo da donosim merdevine iz ostave – kad god bih se penjao uz merdevine da bih zamenio neku sijalicu, žignulo bi me koleno. Malo sam se u sebi tešio da je struja i tako veći deo vremena u prekidu, a mi štedljivo uključujemo elektroagregat i noću se više oslanjamo na sveće. Ali nema koristi od odlaganja. Ponovo je pozvah: „Hena! Šta je s tobom? Budi se! Hena.“ Zakoračih desno prema prozoru i razvukoh zavesa, na šta sunce pokulja u sobu. Zaklonih oči desnom šakom štiteći se od jakog svetla, okretoh se i priđoh njenom krevetu. Ležala je na levom boku, pokrivena čaršavom do ramena. Priđoh levoj ivici kreveta i pogledah je izbliza. Oči su joj bile sklopljene, a srebrni pramenovi kose ležali su neuredno po jastuku pored lica. Ruke su joj bile prekrštene uz donji ugao jastuka, desno od lica, stežući brojanicu od sitnih, crvenih zrnaca, koju nikad nije ispuštala iz ruke da bi održavala ritam svojih molitava i molbi. Brojanica se

završavala malim srebrnim krstom, koji joj je ležao pored usta. Očito, celivala ga je pre nego što je zaspala. Nagoh se nad nju i prodrmah je desnom rukom, ponavljajući: „Hena!“ Ona se i ne pomače. Osetio sam da joj je rame nekako kruto i pade mi u oči bledilo na njenom licu punom bora. Ponovih prigušenim glasom: „Hena. E-hej, Hena!“, uhvatih je za desnu ruku i opipah puls, primećujući da se ona nekako čvrsto uhvatila za levu ruku i za brojanicu. Osetih da je hladna na dodir i učini mi se da će mi srce iskočiti iz grudi. Shvatio sam da se Hena neće probuditi. Obuhvatih joj doručje šakom i stavih prst na unutrašnju stranu njenog ručnog zgloba – kažiprst mi nije osetio nikakav znak života.

Život je tokom noći sakupio i odneo sve što je imao i ostavio smrt da sama boravi u Heninom telu. Eto, Bog joj je ispunio želju koju je ponavljala godinama, naročito u trenucima bola i patnje: „Uh, Gospode! Kad ćeš me uzeti i osloboditi, da se odmorim?“ Večito se molila za dug vek drugima, a sebi da joj život bude kratak: „Hajde već, dosta je bilo!“

Seo sam na ivicu kreveta. Želeo sam da je zagrlim poslednji put, ali sam se zadovoljio time da joj samo stavim dlan leve ruke na glavu i malo poravnam sedu kosu. Dodirivao sam je i ljubio samo jednom ili dvaput godišnje, o praznicima. A poslednji put kad sam je pomilovao po kosi bio sam još dete, a ona je, po smrti naše majke, nasledila teret brige o meni i našoj maloj braći i sestrama, mada je i sama još bila vrlo mlada. Imala je samo petnaest godina kada je bila primorana da se odrekne sna da postane monahinja i posveti ostatak života tome da nas hrani i bdi nad našim mirom. A ono vremena što bi preostalo

po izvršavanju svih obaveza posvećivala je molitvi bilo u kući, bilo u crkvi. Moja desnica ostavi njenu odrvenelu ruku da bi obrisala suze koje mi potekoše. Poljubih je u hladno čelo i rekoh, kao da me još može čuti: „Neka ti Bog da pokoj duši, Hena!“

Na slici okačenoj iznad Heninog kreveta bila je Devica Marija, puna milosti, sva u plavom i držeći u naručju plod svoje utrobe. Preko nje pada stub božanske svetlosti što izvire iz središta nebesa, dok se oko nje roje anđeli lepršajući malim krilima. Uprkos osećanju sreće zbog Isusa, oči su joj izgledale kao da gledaju s nekom tugom u mene i u moju sestru.

Suze su mi i dalje tekle dok sam se molio za Heninu dušu, kao što se ona celog života molila za mene: *Oče naš koji jesi na nebesima...* Posle toga sam produžio sa *Zdravo, Marijo, milosti puna, Gospod s tobom. Blagoslovena ti si među ženama i blagosloven plod utrobe tvoje, Isus. Sveta Marijo, majko Božija, moli se za nas grešne, sada, i u času smrti naše. Amin.*

– 4 –

Pustio sam olovku da mi ispadne iz ruke. Eto, prošlost se vraća da me podseti na Henu, a ja kao da sam bio u stanju da je sasvim zaboravim. Pošao sam k njenoj sobi koju sam bio rešen da ostavim onakvu kakva je bila. S izuzetkom njene odeće, za koju sam, po proteku roka za saučešća, zamolio jednu od kćeri mojih sestara da je pokupi iz malog ormara i odnese u crkvu da se razda sirotinji, sve drugo je ostalo kako je bilo i za njenog života.

Otvorio sam vrata i zakoračio unutra. Soba joj je bila mračna i hladna poput groba. Pritisnuo sam prekidač na zidu desno od vrata, ali se tama ne povuče – tada se setih da nema struje. A i da struja nije bila u prekidu, setih se da nikad nisam zamenio onu pregorelu sijalicu. Čak i kada su došle žene iz dela familije preostalog u Bagdadu i nekoliko komšinica da je okupaju, očešljaju i obuku joj čistu odeću, kako se i pristoji za poslednje putovanje u grob, rekao sam im da danju ima dovoljno sunca, a da svečeri upale sveće. Mora da je to Maha navukla zavese kad je čistila sobu, pošto sam ih ja bio ostavio razmaknute. Kad je završila čišćenje Henine sobe, rekla mi je: „Kao da joj je duša još ovde, u sobi!“

Otišao sam do prozora i razmakao zavese – tačno onako kako sam to učinio pre sedam godina. Jedna siva golubica, koja je stajala na prozorskom simsu od cigala, prhnu i odlete daleko, prema komšijskoj kući. U sobu uđe zrak sunčeve svetlosti i pokri deo poda i dve trećine površine kreveta, koji je bio pokriven belim čaršavom prebačenim preko prekrivača. Pošao sam tri koraka dalje, do drugog prozora, koji je bio naspram kreveta, i povukao i drugu zavesu, na šta se soba ispuni jutrom. Okretoh se i stadoh kraj kreveta. Pogledah u sliku Gospe, okačenu iznad njega. Levo od nje visila je slika moga brata Džemila, koji je pobjegao iz Iraka 1969, pošto mu je pogubljen jedan drug pod optužbom za masoneriju, pa se snaha, koja je Libanka, uplašila da će i njega snaći ista sudbina, iako on nije bio mason. Otišli su u Liban i ostali tamo, izrodili troje dece i dosad dobili petoro unučadi. Živeli su najpre u Sin el Filu, a potom, kad im je kuća srušena u građanskom ratu, preselili su se u Bekfaju da bi bili bliži

familiji bratove žene. Na toj slici on je još u cvetu mladosti. Hena ga je volela više i od mene i od ostale braće i sestara, mada je to uvek poricala. Ostatak sobe bio je sav ispunjen ikonama i suvenirima – figuricama Device Marije i Isusa koje je volela da skuplja, a neke od njih je donela sa svog poslednjeg puta u Rim u organizaciji crkve 1989, kada je nanovo bilo dozvoljeno da se putuje u inostranstvo. Ja sam je ponekad namerno sekirao govoreći da je jedino što nedostaje u njenoj sobi da bi se pretvorila u minijaturnu crkvu – oltar i tamjan. Na to bi mi ona odvratila: „Da, a ko bi tu držao službu, ti?“

Bila je tu, u sobi, čak i zdela kakva stoji kraj ulaza u crkve i u koju se naliva sveta vodica da bi vernici zamakali kažiprst kad se krste pri stupanju na tlo hrama, stajala je kraj zida desno od vrata, ispod električnog prekidača.

Na pola metra ispod zdele stajala je stara singerica, šivaća mašina na nožni pogon, pomoću koje je godinama zarađivala pre nego što smo i mi ostali počeli da radimo. Insistirala je da se ta mašina sačuva, mada više nije bila ispravna i ona je nije upotrebljavala već decenijama. Obod radne ploče bio je takođe iskorišćen da se po njemu poređaju figurice. U najbližem uglu do singerice bio je drveni šifonjer s odećom, a pored njega toaletni stočić s velikim ogledalom. Osim četke za kosu srednje veličine, u kojoj se videla zaostala gužvica sedih vlasi i nekoliko ukosnica, ostatak površine stočića bio je prazan, bez ičega što bi moglo biti u vezi s njenim telom. Sve je bilo posvećeno samo njenoj duši. Nekoliko molitvenika stajalo je jedan preko drugog – te su joj knjige bile družbenice tokom života, a oko njih razbacane male fotografije koje je delila crkva. Neke su bile formata prazničnih čestitki, neke i manje, a

na njima je bila Devica Marija, ili sama ili kao Madona sa Hristom, Pravedni Josif, zatim Marija Magdalena i još neki sveci. Bilo je tu i nekih slika koje su beležile događaje o verskim praznicima, za dušu milima i dragima, sinovima i kćerima braće i sestara prilikom obreda prvog pričešća ili krštenja, a koje su držane zajedno sa slikama svetaca i svetica prosto da bi ih ovi čuvali.

Nasred stola stajala je drvena kutija za koju znam da ju je kupila u Italiji, a gde je držala razne brojanice, zlatni „živi“ krst koji je nosila oko vrata verujući da on u sebi sadrži komadić Hristovog raspeća. Levo od toaletnog stočića zid je bio pun slika crkvenih ličnosti – jedna je predstavljala papu Jovana Pavla Drugog u beloj papinskoj odori kako se osmehuje. Ispod nje slika patrijarha Paula Šeha Drugog, koji je bio svetski patrijarh Haldejaca i po rangu ravan papi, ali je Hena ipak njegovu sliku postavila niže od papine. Još jedno mesto niže bila je slika Emanuila Bidavida, koji je izabran za patrijarha posle Šehove smrti, a ispod slike je bilo ispisano: *Njegova svetost Emanuil Bidavid troblaženi, patrijarh vavilonski i svih Haldejaca.*

A ispod pape i dva patrijarha bila je omanja slika nje kako stoji ispred Apostolske palate u Vatikanu, odevena u debeli crni kaput. Često se spominjala svoga hodočašća tamo. Rim joj se jako svideo, ali je uvek žalila za Jerusalimom, koji je obišla 1966. I večito je, kad god se na televiziji ili u društvu, na sedeljama, povede razgovor o Palestini, prekorno pitala: „Da, a kad će se vratiti Jerusalim da možemo da idemo u Crkvu Vaskrsenja Hristovog?“

Povrh svih suvenira i fotografija, Hena je iz Jerusalima donela i dva krsta. Jedan, mali, utetoviran na unutrašnju stranu podlaktice ispod kog je pisalo „1966“, godina

njenog hodočašća. Taj krstić je nestao s njom ispod zemlje, u grobu u kom leži. A drugi, znatno veći, napravljen od maslinovog drveta, još visi, sam, na zidu naspram njenog kreveta.

Otvorio sam jedan prozor da pustim dašak svežeg vazduha u sobu. I rešio sam da ga ostavim otvorenog uprkos hladnoći koja je prodirala s osvežavajućim vetrićem. Pade mi na um dok sam izlazio iz sobe i zatvarao vrata za sobom da Henina duša možda čezne za njenom sobom i da će je danas obići. Zatvoriću prozor predveče, pre nego što odem u crkvu.

– 5 –

Dok sam pripremao čaj, sećao sam se moje vatrene raspre s Mahom. Mada je, kako tonom tako i uzbuđenjem i nipoštašavanjem mojih gledišta, prekoračila granice uzajamnog respekta koje su u našoj kući bile jasno zacrtane, ja sam želeo da ona oseća samo mir i spokoj, osobito sad, u mesecima pred iseljenje i dugi put na koji kreću ona i muž. Iako ja volim izdvojenost i samoću, i svikao sam se na to, ipak mi je prisustvo njih dvoje unosilo živost i duh svežine u veliku kuću koja je pre njih izgledala nekako tmurno. A ona i muž mi olakšavaju mnoge kućne obaveze – Luaj je uvek spreman da pomogne, a ne mogu ni da poreknem da Maha vrlo dobro kuva. Ne može, naravno, da dostigne baš Henin nivo, ali ja sam uživao u njenoj dobroj hrani jer su mi bili dosadili ulični sendviči od umotanih lepinjica s nekim nadevom, moje salate i ona jednostavna jela koja sam jedino umeo da skuvam.

Seo sam za kuhinjski sto da popijem čaj i razmislim kako da nađem izlaz iz atmosfere napetosti i oslobodim se gorkog ukusa što ga je ostavila raspra od prethodne večeri. Nasmejao sam se u sebi rugajući se jednoj činjenici koja mi pade na um: eto, baasisti još prave probleme, čak i kad su po tamnicama! Tragikomično je što je uzrok svemu ovome – Tarik Aziz. Ovo je bilo već drugi put da mi on izaziva nevolje u porodici. Naime, negde krajem osamdesetih on je bio uzročnik slične žestoke raspre između mene i Hene, kad mi je ona jednoga dana rekla da je u crkvi videla njegovu ženu kako plače tokom cele mise. Dodala je da Azizova žena uredno dolazi u crkvu, svake nedelje, i sve vreme roni suze, od početka do kraja mise. Ja sam joj na to rekao da ona plače jer možda zna šta njen muž sve radi. Hena se usprotivila, rekavši da je on čovek pobožan i da nema nikakve veze s onim što čine neki pripadnici vlasti. Zatim, da uvek daje dobrovoljne priloge za crkvu i da je baš tada uzeo na sebe da plati troškove nabavke novih, ogromnih i prelepih lusterata koji ukrašavaju plafon crkve. Ukorila me je rečima da bih, kad bih išao u crkvu, video to i lično, svojim okom. Odgovorio sam joj da dobrovoljni prilozi ne ukidaju njegovu odgovornost, istoriju njegovih dela, i ne brišu ono što je činio, a sume koje prilaže nisu ništa prema luksuzu u kom oni žive i koliko troše. I onda, zašto on sam ne dođe u crkvu da se pomoli i okaje grehe? Dodao sam da to verovatno dokazuje glasine koje kolaju unao-kolo da je on primio islam, i on, i Mišel Aflak. Hena mi nervozno odvratila:

– Nemoj mi ti to pričati, tako ti Boga! A zašto ti ne odeš u crkvu da se ispovediš i okaješ svoje grehe?

- Ja nemam nikakvih grehova, nikoga nisam povredio.
- Kako možeš tako da govoriš! Nije dosta da nikoga ne povrediš. Moraš da ispuniš svoju dužnost.

Ja sam išao u crkvu samo o praznicima i prigodama. Hena je tokom prethodnih desetleća izgubila nadu da ću ikada postupiti kako je rečeno u Deset zapovesti, da odam počast Danu Gospodnjem, ali je ipak koristila svaku priliku da me podseti da ne izvršavam kako treba svoje verske obaveze. Nije mi ništa pomagalo, niti je za nju bilo uverljivo, što sam joj više puta u šali govorio da ona, eto, ide u crkvu i umesto mene; a kako ona ide svakodnevno, ona se, znači, moli za sedmoro, pa otuda ima pravo da odabere drugih šestoro u čije se ime moli. Kad bih joj rekao tako nešto, samo bi me pogledala popreko, prekorno zanjihala glavom i ućutala.

Pre pet dana Tariku Azizu i ostalima izrečena je smrtna presuda zbog njegove uloge u masovnim likvidacijama, pojedinačnim pogubljenjima i progonima. Žučne i bučne diskusije vodile su se na satelitskim kanalima i na novinskim stranicama o svrsi te presude, osobito kad se zna da je on bio bolestan, u poodmaklim godinama i da je odricao svaku vezu s masakrima koje su počinili njegovi kamaradi protiv Kurda i šiita, jer je on, kako je tvrdio, bio diplomata i stoga odgovoran samo za spoljne poslove.

Prvi put kad se otvorila diskusija između mene i Mahe i Luaja, stvari nisu uzele smer ka Sadamu. Maha je rekla da je cela ta stvar jedna sprdačina i da se *oni*, umesto da rešavaju probleme ljudima, samo zanimaju pogubljenjima nevinih staraca. Luaj me je upitao šta ja mislim o tome i ja sam mu odgovorio da su ta suđenja od početka zamišljena naopako, da nisu legitimna jer se obavljaju pod

okupacijom, da se moralo sačekati, a nipošto žuriti. Čak ni Sadama nije trebalo pogubiti, već ga se moralo držati u zatvoru da oseti šta su muke. Ali Tarik Aziz jeste saučestvovao u zločinima jer je nadzirao baasiste i znao šta rade.

Maha me na to donekle oštrim tonom upita:

– Znači, nisu se oni namerili da ga pogube jer je hrišćanin?

Ja odvratih:

– Mila moja, stvar je mnogo složenija od toga da li je neko hrišćanin ili musliman. To je stvar politike, i interesa, a ne veroispovesti.

Toga dana Maha nije ništa odgovorila, ali je izgledalo jasno da joj se moje reči nisu dopale. Stavila je ruku na obraz i pokrila usta kao da želi da spreči reči da izađu.

Ali juče, kad smo se nanovo upustili u razgovor na tu temu pošto smo, dok smo pili čaj, čuli novu vest, nije zadržavala reči. Spiker je saopštio da je predsednik El Talibani izjavio da neće potvrditi smrtnu presudu i da on poštuje Aziza zato što je hrišćanin. Spiker je još dodao da se Vatikan umešao, da je već posredovao da se Aziz pusti na slobodu. Maha na to zaklima glavom i reče:

– Pa zar nisu isti ti, iz Daava partije, pokušali atentat na njega ručnim granatama na Univerzitetu Mustansirija sedamdeset devete i hteli da ga ubiju baš zato što je hrišćanin? Zar nisu to ti teroristi? I šta onda, ko je zločinac kog treba pogubiti? Oni ili on? Došlo je poslednje vreme kad teroristi izvode pred sud jednog intelektualca! Je li to pravna država?

Njen muž dodade:

– Koje pravo, ljubavi! Oni su svi zlikovci i lopovi! To je *stravna država*, a ne pravna država!

Utom se začu glas sina Tarika Aziza preko telefona kako kaže voditelju da je presuda protiv njegovog oca čisto politička odluka. Međunarodna zajednica podržala je intervenciju u korist njegovog puštanja na slobodu kao nevinog čoveka i uz to teškog zdravstvenog stanja.

Setio sam se bahatosti s kojom je Aziz ranije govorio kad se pojavljivao na konferencijama za novinare i dima od kubanske cigare koji je otpuhivao oko sebe da bi ličio na svog gospodara *Vodu*. Setio sam se, takođe, kako je jednom prilikom zapretio nekom britanskom novinaru da će ga ubiti. Ali odlučih da smirim stanje i ne kažem ništa od toga jer dovoljno je i to što čovek ostaje u zatvoru. Ali Maha je podigla temperaturu atmosfere kad je rekla:

– Da je on od njihove klike, ne bi ga oni osudili na smrt, ali naravno, pošto je hrišćanin, njegova je krv jeftina!

Ja joj mirno odvratih:

– A što, ko su bili oni koje su osudili na smrt i pogubili ih pre njega? Svi su bili muslimani. On je prvi i poslednji hrišćanin osuđen na smrt.

– Čiko moj dragi, evo gde nas bez suda egzekutiraju na svakom koraku i niko ne kaže ni reči! Crkve gore u požarima, ljudi emigriraju, a nas kolju i sleva i zdesna!

– Nisu crkve jedine koje gore, ćerko; još je mnogo više džamija stradalo u požarima, a i muslimana je izginulo na desetine hiljada!

– Pa neka slobodno idu da se ubijaju međusobno, a nas neka ostave na miru. Šta se nas to tiče?

– Nije stvar da li nas se tiče ili ne tiče, već nema države, a manjine niko ne štiti osim jake države. Mi niti imamo partiju, ni svoju miliciju, nikog vruga!

Ali Mahu moje gledište nije uverilo, niti je bila spremna da se okani rasprave i pusti da se završi po mome. Ona na to reče:

– A zašto samo ovde? Uzmi Egipat. U Egiptu je država jaka. A gle, i tamo kolju hrišćane i pale im crkve. I nastaviće da nas gone, i gone. Hoće da nas isteraju kao što su isterali Jevreje. Eto, ko je Jevreje isterao? I zašto su otišli?

– Čerko, pitanje Jevreja je skroz drugo. To je komplikovana tema. Izraelci su tada ušli u igru, ondašnja vlast bila je u zaveri s njima, krenulo je oduzimanje državljanstva i sva ona priča, nadugačko i naširoko...

Njen muž prekide svoju ćutnju, koja nikako nije bila neutralna:

– Ali nismo samo mi, čika Jusefe. Tu su i oni jadni Mandejci, i Jezidi na severu. Pogledaj šta je s njima bilo! Muslimani neće ostaviti nikog živog!

Maha se nadoveza:

– To je religija koja se raširila pomoću mača. Šta si drugo mogao i da očekuješ!

Ja na to rekoh:

– Zašto, a kako se širilo hrišćanstvo? Je li samo rečima, sa „drago moje“ i „poštovani moji“? Da nije bilo onog vizantijskog cara, zaboravio sam kako se zvao, onoga što se pokrstio, ne bi se ni hrišćanstvo brzo proširilo. I posle, kako koji grad osvoje, ko god neće da bude hrišćanin, skrate ga za glavu. Niti su tražili danak, niti su koga žalili! Pa krstaški ratovi, pa osvajanje Amerike, Severne i Južne – tamo su poklali dvadeset miliona ljudi i sve to s blagoslovom crkve!

– Ne znam ja te pojedinosti, čika Jusefe; sve je to bilo u prošlosti. A mi imamo problem sad, u sadašnjosti.

Muslimani nas neće! Prosto-naprosto, hoće celu zemlju samo za sebe.

– Šta za sebe? Zemlja pripada svima, naša zemlja je zemlja naših predaka, mi smo tu bili prvi, pre svih. Istorija je to dokazala. Od pamtiveka smo tu. Od Haldejaca, preko Abasida, pa preko Osmanlija sve do osnivanja iračke države! Muzeji su živi svedoci! Mi smo bili tu pre svih drugih. Ako ovo nije naša zemlja, onda čija je? De mi ti reci!

Maha bolno uzdahnu:

– Ovo je za nas onaj svet – i mi ćemo tako postojati, samo u muzejima. Možda je ovo nekad i bila naša zemlja, čika Jusefe, davno. Bila nekad, a sad više nije, gotovo je! Sad smo svi postali nevernici – kauri i zimije*!

– Ma kakvi nevernici, kakvi bakrač! Samo još malo da se smire stvari pa će se povratiti dobra vremena. Malo-pomalo. Pa i sad je mnogo bolje nego pre tri ili četiri godine.

– Kako će se povratiti, čika Jusefe? Hajde mi ti reci – kako?! Posle svih ovih ubijanja, i pokolja, i progona!

– Mila moja, bilo je već zemalja i naroda koji su prošli i gore prilike pa im se situacija smirila. To je hod istorije!

– Bog s tobom, čika Jusefe! Kako možeš tako da govoriš?! Iziđi i pogledaj kako se ljudi ophode na ulici, na poslu, pa onda pričaj da će se sve vratiti u kolosek! Stvari se ovde ne mogu vratiti u normalno stanje.

Njen gnev je kipteo, desna ruka bila joj je u vazduhu, da gestikulacijom podrži sopstvene reči, dok joj muž u

* Zimija (arap. *ḍimmī*) – rajetin (doslovno *štićenik*), pravni termin iz doba arapskog halifata i Osmanske carevine – inoverni muški podanik koji, za razliku od muslimana, plaća poseban porez kao zaštitu od ropstva i vojne obaveze. (Prim. prev.)

jedan mah ne spusti svoju levicu na mišicu opominjući je da snizi ton. Ali ona je nastavila:

– I reci, kad je to naša situacija bila sto posto mirna i stabilna, kad nije bilo šovinizma i diskriminacije?

– Drago dete, s dužnim poštovanjem, ali da ti kažem – ti si još mlada. Ovo je nešto što se dogodilo iznenada, nepredviđeno. Nekad davno...

Prekinula me je:

– Ne znam ja šta je bilo nekad davno, čika Jusefe! I neću da znam! Hoću da živim dostojanstveno, kao čovek!

– Naravno. Imaš pravo, ali istorija...

Ona me opet prekide:

– Koja istorija? Bog s tobom, čika Jusefe, pa ti živiš u prošlosti!

– 6 –

Još je u postelji, evo, sve dosad nije ustala da ode na fakultet. Mislio sam na to kako je rat taj koji me je zbližio s njom, najpre tamo, 1991. I kako je jedan drugi rat, ili, tačnije, nesreće i katastrofe koje su usledile, promenio tok njenog života i doveo je da živi sa mnom pod istim krovom, nju i njenog muža. To je nešto što nisam mogao ni da zamislim. Ali, da li je iko mogao da zamisli ma šta od ovih zbivanja koja su ispunila poslednje decenije?

Ja sam više voleo da ostanem u kući, ali je Hena insistirala da se pridružimo rođacima, naročito zato što se užasavala detonacija tokom bombardovanja. Sedište Komande ratnog vazduhoplovstva bilo je blizu naše kuće pa su bombe padale „čini ti se tačno nama nad glavom“,

kako je ona kasnije prepričavala drugima. Kad smo se sporečkali oko toga da li da idemo u sklonište, rekao sam joj: „Ako je Bog rešio da nas uzme, umrećemo – umrećemo pa gde smo da smo!“ Na to je ona odvrtila: „Onda je bolje da idemo da umremo s našim rođenima. Što da umremo sami?!“ Na to sam je ja upitao: „Pa šta je to tamo, seko, neko veselje? Ja hoću da umrem u svojoj kući.“

To sklonište nije ni bilo pravo ratno sklonište već podrum ispod samoposluge *Emira*, koja je pripadala jednom našem rođaku, a bila je u delu grada zvanom Gornja Karada. Ipak, podrum je bio prostran, dovoljan ne samo za neke rođake vlasnika nego i za nekoliko porodica koje su stanovale u pobočnoj ulici na čijem se uglu nalazila samoposluga, od onih koje nisu napustile Bagdad. To kažem jer se mnoštvo sveta iz prestonice razišlo po provinciji dan ili dva pre početka bombardovanja, da bi bili što dalje.

Kad sam prvi put video Mahu, bila je mala devojčica i plakala je, baš kao što je i juče plakala. Zbolelo me je kad sam video kako lije suze. Viđao sam je i ranije, naravno, na nekim familijarnim skupovima, ali to je bio taj put kad sam je jasno upamtio. Ja sam bio jedini koji je znao kako da pomogne njenoj majci, Naval, da je smiri i otkloni misli od užasa u skloništu te mračne noći 1991. Američki avioni bombama su te noći žestoko tukli Bagdad, da se sva zemlja tresla. Maha je bila majci u krilu i plakala. Majka ustade ljuškajući je u naručju kao u kakvoj kolevcu da bi je umirila i tako beše stigla do vrata što su vodila na stepenište, gde sam ja stajao s malim tranzistorskim radiom u ruci. Nisam se odvajao od njega, stalno sam slušao vesti, mada se one u poslednja dva dana uopšte nisu menjale – bilo je to samo „vazdušni napadi koalicionih snaga na

ciljeve u Iraku i Kuvajtu“. Ali tranzistor nije ništa mogao da uhvati u podrumu pa sam morao da se popnem kad god sam hteo da slušam, a opet, kad bi se bombardovanje pojačalo, bio sam prinuđen da siđem.

Ugledao sam Mahu kako zariva lice u majčine grudi, na šta mi njena mati reče:

– Jadnica, premrla je od straha!

Zatim se obrati Mahi:

– Pogle, evo ga čika Jusef, dođi ovamo! Hajde, reci mu: „Zdravo, čiko!“

Maha pogleda u mene svojim zelenim očima mokrim od suza i ne čuvši šta joj mati kaže. Ja joj na to rekoh:

– Pa šta je to s tobom? Što plačeš?

Ona svojom ručicom pokazala na podrumsku tavanicu i reče:

– Ovo!

Štipnuvši je za obraz, ja rekoh:

– To? Šta je to?

– Bu! Bu! Bu! – odgovori ona, oči joj blesnuše, zatim vrati palac u usta.

Ja nastavih:

– Ne, to nije *bubu**, ne boj se! To je kiša. Jaka kiša. Sad će prestati, evo – odeee!

Okice joj se raširiše kao da premišlja o tome što sam rekao, zatim pogleda u majku koja joj potvrdi da je tako:

– Jeste, mila moja, kiša, to je kiša.

Ona je ponavljala za majkom: „Kisa, kisa“, ali strah joj još nije sasvim nestajao iz očiju. I nastavila je, tokom narednih dana koje smo proveli u skloništu, kad god bi

* Irački arap. *būbū* – bauk. (Prim. prev.)

krenulo bombardovanje, da ponavlja: „Kisa, kisa“, kao da su ta dva sloga neki kišobran koji je štiti od onih oblaka što ih je napravila ljudska ruka, a koji su sipali svoje kapi različite krupnoće po Bagdadu i drugim iračkim gradovima tokom mnogih nedelja.

Hena je ponela u kesi malo tvrdih kolačića s nadevom od badema i oraha, pitica s mesom i uštipaka sa sirom da imamo šta da pojedemo tamo, u skloništu. Ja sam kupovao pokoji čokoladu kada bi vlasnik u časovima mira između dva talasa vazdušnih napada koristio priliku da otvori prodavnicu. Invazija na Kuvajt donela je razne vrste čokolada kakve nisam imao prilike da okusim još odavno, kao što su britanski brendovi *Cadbury* i *Flake*. Na papirnom omotu jedne s lešnikom i suvim grožđem, koju sam upravo pojeo u slast, pročitao sam: *Uvezeno specijalno za Kuvajt*, shvativši da je to, zapravo, bilo opljačkano. Baš kao što sam na kutiji sira koju sam dva meseca kasnije kupio na pijaci čitao reči: *Pomoć Danske narodu Iraka*.

Udari Amerikanaca nisu bili „hirurški precizni“ kao što su oni tvrdili u vestima, već su udarali, kao što je Hena ponavljala, gde i kako stignu. Tako su greškom tripud gađali zgradu pošte u kvartu El Ulvija, nedaleko od nas, i srušili neke zgrade u blizini pre nego što su nju pogodili. Ja nisam razumeo kakve veze može imati zgrada pošte u El Ulviji s Kuvajtom i njegovim oslobađanjem. Neki čovek u skloništu, koji je non-stop pušio kod spoljnih vrata, i stalno a bez ikakvog razloga nudio odgovore na svako bogovetno pitanje, reče: „To je radi odsecanja veze s iračkom vojskom u Kuvajtu.“ Ali ja nisam bio ubeđen da je tako, a priznajem da me je on, u stvari, nervirao, pa sam ga podrugljivo upitao: „Šta, znači vojska održava